

موضوع: خاک شناسی از دیدگاه قرآن و روایات

نویسندگان: حمیده مقربی^۱، قاسم حسینی^۱

مرکز تخصصی حوزوی ریحانه الرسول (س)

چکیده

خاک بخش زنده ای از کره ی زمین است که زندگی همه ی موجودات زنده به آن وابسته است. قرآن کریم، توجه و عنایت ویژه ای به طبیعت و عناصر موجود در آن دارد، که در این میان خاک از مهمترین عناصر طبیعت به شمار می رود؛ که در کنار آن زمین نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. خداوند متعال خاک را به گونه ای آفریده و ویژگی هایی بدان بخشیده که اگر آدمی در پرتو مدیریتی دقیق و سنجیده، از خاک خوب بهره ببرد، می تواند بسیاری از نیازهای خود را تأمین کند. خاک عنصر ارزشمند طبیعی و بستری مناسب برای کشاورزی می باشد که قوانین بسیار دقیق، پیچیده و شگفت انگیز رابطه آب، خاک و گیاه و رویش و پویش نباتات، آیت هستی پروردگار و گروهی از صفات اوست. علاوه بر این، انسان از خاک آفریده شده و پس از مرگ به آن بازخواهد گشت. این مسئله نشان دیگری از اهمیت بالای خاک در زندگی انسان می باشد.

واژه های کلیدی: خاک، کشاورزی، قرآن

مقدمه

قرآن کتاب هدایت و تربیت است. از آنجا که صاحب سخن به تمامی علوم و حقایق آگاه است، بدون تردید می توان از مثال ها و برخی اشاره هایی که به هدف تربیت و یا عبرت آدمیان در آن آمده است، شواهدی از سایر علوم، از جمله "خاکشناسی" نیز بدست آوریم. استعداد قرآن در زمینه کشف و راهنمایی بسیاری از علوم آدمی را به تفکر واداشته است. خاکشناسی و بطور کلی خاک در قرآن بسیار مورد اهمیت بوده و در بسیاری از سوره های قرآن از خاک نام برده شده است. در دوازده آیه قرآن واژه "طین" به معنای گل آمده است. در بیست مورد نیز صراحتاً کلمه "تراب" (به معنای خاک) بکار رفته است. و در بسیاری دیگر از آیات، "ارض" (به معنای زمین) و به معنای خاک (محل رویش گیاه)، استفاده شده است. که با بررسی این آیات می توان به نکات ارزشمندی در حوزه ی علم "خاکشناسی دست یافت (۱).

قابل ذکر است که در قرآن به دفعات از واژه ی زمین استفاده شده که در اکثر آنها به اهمیت توجه به زمین (و بطور غیر مستقیم توجه به خاک) اشاره شده است.

برخی ویژگی های زمین در قرآن عبارتند از (۲) :

جعل لکم الارض ذلولاً فامشوا فی مناكبها (ملک، ۱۵) رام است،

الأرض بساطاً (نوح، ۱۹) مهین است،

جعل الأرض قراراً (نمل، ۶۱) محل زندگی است،

وفی الأرض آیات للموقنین (ذاریات، ۲۰) کلاس درس است،

جعل لکم الأرض مهداً (طه، ۵۳) گهواره است،

تنبت الارض (بقره، ۶۱) مواد غذایی خود را در اختیار ما می گذارد،

وازینت (یونس، ۲۴) خودش را برای ما آرایش میکند،

تری الأرض خاشعه (فصلت، ۳۹) آب و بذر ما را می پذیرد،

جعل لكم فيها سبلا (زخرف، ۱۰) به ما راه می دهد،

ألم تجعل الأرض مماتا (مرسلات، ۲۵) زنده ی ما را حمل و مردهای ما را بایگانی میکند

تری الارض هامدة (حج، ۵) آرام و بی سر و صدا در حرکت است،

فجرنا الأرض بیوتنا (قمر، ۱۲) آب زلال را بایگانی و به ما می دهد،

خزائن الأرض (یوسف، ۵۵) گنج ها و معادن را برای ما حفظ می کند، برکات من السماء والأرض (اعراف، ۶۹) زمین وجود با برکتی است،

تحدث أخبارها (زلزله، ۴) حوادث ما را می گیرد و ضبط می کند،

تسبیح له السماوات السبع والأرض (اسراء، ۴۴) تسبیح خدا دارد.

در روایات آمده است که ما درباره ی زمین مسئول هستیم (إنکم مسئولون حتی عن البقاع و البهائم). ما حتی درباره ای قطعات زمین هم مسئول بوده و نباید زمین را رها کرد. پیغمبر اکرم (ص) فرمود اگر آب و خاک باشد و مردم از جای دیگر گندم بخورند، این مردم مورد لطف خدا نیستند (من وجد ماء و ترابا ثم افتقر فأبعده الله). حضرت علی (ع) فرمود : (من وجد ماء و ترابا ثم افتقر فأبعده الله). یعنی کسی که با داشتن آب و خاک، باز هم فقیر باشد، از رحمت خداوند متعال دور است (۳ و ۴).

در ادامه به جنبه های مختلفی از خاک که در قرآن به آن اشاره شده است، خواهیم پرداخت.

خاک منشأ حیات و خلقت انسان

خاک قسمت سطحی پوسته زمین است که بر اثر عوامل مختلف فیزیکی، شیمیایی و حیاتی به وجود می آید. تنها سنگ نیست که خاک را به وجود می آورد، بلکه در تشکیل خاک، عوامل دیگری نیز موثر است که به هیچ وجه به سنگ ارتباطی ندارند و اگر جز این بود، در آن صورت علم خاک شناسی قسمتی از علم سنگ شناسی می بود. (۵) انسان سرآمد تمام مخلوقات و آفریده شده از گل و خاک می باشد. قرآن کریم در سوره مبارکه هود/۶۱ و النجم ۳۲ منشأ خلقت انسان را زمین می داند که می توان گفت این تعبیر، تعبیری استعاره ای هستند، یعنی همانطور که گیاه از مواد زمینی می روید و رشد می کند، شما نیز همان مواد زمین بودید که خداوند به شما حیات بخشید، یعنی هنگامی که شما خاک بودید، خدا در خاک شما روح دمید و به صورت انسان در آمدید. لذا منشأ پیدایش انسان تراب که آن نیز بخشی از زمین است، می باشد. (۶)

خلقت از گل: «هو الذی خلقکم من طین ثم قضی أجلا وأجل مسمی عنده ثم أنتم تموتون» (السجده، ۷).

همان کسی که هر چیزی را که آفریده است نیکو آفریده و آفرینش انسان را از گل آغاز کرد.

خلقت از آب منی: ثم جعل نسله من سلاله ممن ماء مهین» (همان، ۸).

سپس [تداوم نسل او را از چکیده آبی پست مقرر فرمود.

خلقت از عصاره گل: «ولقد خلقنا الإنسان من سلاله ممن طین» (المؤمنون، ۱۲).

و به یقین انسان را از عصاره ای از گل آفریدیم.

خلقت از نطفه در رحم: «ثم جعلناه طفله فی قرار مین» (همان، ۱۳).

سپس او را [به صورت] نطفه ای در جایگاهی استوار (رحم مادر) قرار دادیم.

خلقت از آب: «وهو الذی خلق من الماء بشرا فجعله نسبا وصهرا وکان ربک قدیر» (الفرقان، ۵۴).

و اوست آن که از آب (نطفه) بشری آفرید، پس او را دارای رابطه نسبی و سببی قرار داد (رابطه ذاتی هر انسانی با خویشان خود، و رابطه عرضی با خویشان همسرش)، و همواره پروردگار تو بر همه چیز تواناست.

ترجمه: آیا کسانی که کفر ورزیدند ندانستند که آسمانها و زمین هر دو به هم پیوسته بودند و ما آن دو را از هم جدا ساختیم و حیات هر چیز زنده ای را از آب پدید آوردیم آیا [باز هم ایمان نمی آورند؟]

توضیح: اگر دقت شود در کلیه ی آیات به مراحل متفاوت خلقت اشاره شده است. اصل آدم، از خاک خلق شده است، خاکی که با آب مخلوط شد و به صورت گل در آمد و در آیه ای نیز به گل سیاه رنگ و بدبو تصریح شده است که اصطلاحا به آن (لجن) نیز می گوئیم، چرا که آب وقتی می ماند، دچار تحولاتی می شود که به آن گندیگی می گوئیم. لذا در یک آیه به آغاز خلقت آدم اشاره دارد که از گل بوده است (۷).

پس از حضرات آدم و حوا (ع)، کلیه نسل بشر از نطفه به وجود آمده اند، یعنی همان آب منی که وارد رحم زن می شود و با ترکیب (اسپرم مرد و تخمک «اوول» زن)، جنین پدید می آید و مراحل رشد و تکامل خود را از نطفه به علقه و ... طی می کند، تا زمانی که قابلیت پذیرش روح را پیدا می کند و این روح، خلقت دیگری است، یعنی از ماده و ترکیبات مادی نمی باشد:

ثم خلقنا النطفه علق فخلقنا العلق مضغه فخلقنا الممض عظاما فکسونا العظام لحما ثم أنشأناه خلقا آخر فتبارک الله أحسن الخالقین» (المؤمنون، ۱۴)

ترجمه: آنگاه نطفه را به صورت علقه (خون بسته - یا لخته در آوردیم پس آن علقه را به صورت مضغه (تکه گوشت بدون شکل معین) گردانیدیم و آنگاه مضغه را استخوان هایی ساختیم (که سبب پیدایش شکل و اندام می گردد) بعد استخوان ها را با گوشتی پوشانیدیم آنگاه جنین را در آفرینشی دیگر (دمیدن روح و مبدل شدن به انسان زنده) پدید آوردیم، آفرین

باد بر خدا که بهترین آفرینندگان است (۷)

- بدیهی است که نطفه مرد یا زن، از خون پدید می آید و خون نیز از مواد غذایی است و مواد غذایی نیز از خاک پدید می آید و خاک نیز بدون آب، نباتات و سایر جانداران را پدید نمی آورد (۷).

- در یک آیه نیز به خلقت انسان از آب تصریح نموده است که منظور آب جاری یا آشامیدنی (H_2O) نیست، بلکه همان آب منی است (۷).

- در آیه دیگر به «حیات» جانداران اشاره دارد و نه به خلقت انسان که می فرماید حیات هر جاندار نیز از آب است. و این نیز نکته ای است که دست کم امروزه منکری ندارد و به همین دلیل برای یافتن جانداران در کرات و سیارات دیگر نیز ابتدا به دنبال آب می گردند و نه به دنبال موجودات. اگر آب یافتند، احتمال وجود موجودات زنده در گذشته با حال را می دهند، اما اگر هیچ اثری از آب نبود، نتیجه می گیرند که «حیات» در این سیاره وجود نداشته و ندارد (۷).

پس، چنان چه ملاحظه می گردد، هیچ تناقضی وجود ندارد. اگر ما بگوییم این گیاه از بذر پدیده آمده، یا بگوییم از خاک پدیده آمده یا بگوییم حیاتش از آب است و به آب بستگی دارد، هیچ منافات یا تناقضی با یک دیگر ندارند، بلکه اشاره به مراحل و زوایای متفاوت می باشد (۷).

فضیلت خاک و کشاورزی در قرآن

قرآن کریم همواره انسان ها را به تدبر و تأمل در هستی فرا می خواند و خاک و کشاورزی را لطف بیکران حق برای بشر دانسته و در آیات متعددی به این امور اشاره کرده است. از جمله در سوره مبارکه انعام ۹۹ می فرماید: "وهو الذی أنزل من السماء ماء فأخرجنا من ثمره خضر آنخرج منه حبا متراكبا وين النخل من ثمره قنوان داني و جنات مناع نابواليتون والان مشتببه و متشابهها نظروا إلى تنمو إذا أثمر و ينعه إفيد مخمل آيات لقوم يؤمنون: اوست که از آسمان آبی نازل کرده است که رویش هر چیزی بدان پدید آورده ایم و از جمله سبزه های پدید آورده ایم که از آن دانه های روی هم چسبیده پدید می آوریم واز نخل، از طلع آن، خوشه های نزدیک و باغها، از تاکها و زیتون و انار، بوجود آورده ایم که بیکدیگر مانند و ناهمانند هستند. هنگامی که ثمر می دهد، به میوه آن ورسیده شدن آن بنگرید. که در اینها برای آنان که ایمان دارند، نشانه هاست." یا اینکه در سوره مبارکه ق ۹ می فرماید: "وممكنا من السماء ماء مبارك فانبتنا به جثيات و الصید؛ و از آسمان آبی پر برکت فرستادیم و بدان باغها و دانه های روشدنی رویانیدیم. "یعنی: از آسمان، باران های پرمفعت فرو فرستادیم و به وسیله این آبهارویانیدیم باغهایی را که در آن انواع و اقسام میوه های لذیذ وجود دارد. (۸) و یا در سوره مبارکه ابراهیم ۳۷ می فرماید: "ربنا إني أسكنت من ذريتي بواد غير ذي زرع عند بيتك المحترم ربنا ليقيموا الصلاة فاجعل أفئدة الناس تهوى إليهم وارزقهم من المرات لعلهم يشكروا؛ پروردگارا! من یکی از ذریه ام را در وادی (ودره ای بی آب و) بی گیاه، در کنار خانه گرامی و باحرم تو ساکن ساختم. پروردگارا! (چنین کردم تا نماز برپادارند، پس دلهای گروهی از مردم را به سوی آنان مایل گردان و آنان را از ثمرات، روزی ده تا شاید سپاس گزارند." . هم چنین در سوره

مبارکه دхан ۲۶ می فرماید: "وزروع و مقام گریم؛ و کشتزارهاو خانه های نیکو" و آیات دیگری که همگی بیانگر اهمیت کشاورزی و خاک می باشند. نظیر (سوره انعام/۱۴۱)، (نبأ/۱۴ و ۱۵)، (عبس/۲۴ و ۳۲)، (زمر/۲۱)، (سجده/۲۷)، (یس/۳۳)، و ... از این آیات این نکته به دست میآید که میان بارش باران، خاک و رویش و پویش گیاهان ارتباط عمیقی وجود دارد و خداوند آدمیان را به تأمل در این نظام شگفت انگیز فرا می خواند.

در روایات نیز، کشاورزی شغلی بسیار ارزشمند و مورد عنایت خدای متعال و قابل توجه در زندگی پیامبران الهی بوده است. در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است: کشاورزان گنجهای خدا در زمین هستند و در میان کارها هیچ کاری نزد خدا محبوب تر از کشاورزی نیست و خداوند هیچ پیامبری را بر نیانگیخت مگر آنکه کشاورز بود، به جز ادریس (ع) که خیاط بود. (۹) امام باقر (ع) در حدیثی می فرماید: بهترین کارها کشاورزی است؛ آن را می کاری و نیکو کار و بدکار از آن می خورند. نیکوکار می خورد و برایت از خدا آمرزش می طلبد و بدکار میخورد و آنچه خورده او را لعن و نفرین می کند و چرندگان و پرندگان نیز از آن بهره مند می شوند. (۱۰) امام صادق (ع) در فرمایشی به غلام خود "مضاف" فرمودند: برای خود باغ یا کشتزاری فراهم کن، زیرا هر گاه بلا و مصیبتی نازل شود و مرد بداند پشتوانه ای دارد که با آن خانواده اش تأمین می شود، تحمل گرفتاری و جان کندن برای او آسان می گردد". (۱۰) پیشوایان معصوم (ع) علاوه بر این که خود در عرصه تولید و تلاش های اقتصادی پیشگام بودند، از تولید کنندگان و کشاورزان حمایت می کردند و به آسیب دیدگان و ورشکستگان و قرض دارانی که زندگی اقتصادی آنها به دلیل مشکلات طبیعی مختل شده بود، کمک های فراوانی می کردند.

امام علی (ع) به تولید کنندگان و کشاورزان عنایت ویژه ای داشت. امام صادق (ع) در این باره می فرماید: امیر مؤمنان همیشه به عمال و کارمندانشان سفارش کشاورزان را می نمود. (۹)

امام موسی کاظم (ع) از کشاورزان و تولید کنندگان مدینه زیاد حمایت می کرد، شخصی می گوید: در نزدیکی مدینه صیفی کاری داشتم. موقعی که فصل برداشت محصول نزدیک شد، ملخها آن را نابود کردند. من خرج مزرعه را با پول دو شتر بدهکار بودم. نشسته بودم و فکر می کردم. ناگهان امام موسی بن جعفر (ع) را دیدم که در حال عبور از آنجا بود و مرا دید. فرمود: چرا ناراحتی؟ عرض کردم: به خاطر این که ملخ ها کشاورزی مرا نابود کرده اند. حضرت فرمود: چقدر ضرر کرده ای؟ عرض کردم: یک صد و بیست دینار با پول دو شتر. حضرت به غلام خود فرمود: یک صد و پنجاه دینار به او بده سی دینار سود به اضافه اصل مخارج و دو شتر هم به وی تحویل بده! آن مرد می گوید: وقتی این کمک را تحویل گرفتم، عرض کردم: وارد زمین من شوید و در حق من دعا کنید. حضرت وارد زمین شد و دعا کرد. سپس از رسول خدا(ص) نقل کرد و فرمود: از بازماندگان مشکلات، محکم نگهداری کنید. (۱۱) از امام صادق (ع) در جای دیگر می فرماید: کشاورزان گنج های مردم اند آنان (دانه های پاکیزه ای را می کارند که خداوند آنها را از زمین بیرون می آورد و روز قیامت بهترین مقام و نزدیک ترین منزلت را دارند و به آن ها (مبارک) می گویند. (۱۰) رسول الله (ص) هنگام وفات به علی (ع) فرمود: ای علی کشاورزان نباید در حضور تو مورد ستم قرار گیرند (۱۲) بدین سان پیشوایان معصوم به مسؤولان و افراد جامعه می

آموزند که چگونه به کمک کشاورزانی که زراعت آنها دچار خسارت شده است، بشتابند و از خداوند برای آنان طلب رحمت و برکت و دعا کنند. بی شک، انتخاب این شغل و اهمیت آن در قرآن و روایات بیانگر این نکته است که خداوند نیز از این شغل رضایت دارد. چرا که این شغل شریف در بالندگی روحی و معنوی افراد نقش بسزایی دارد.

روش های علمی خاکشناسی در قرآن

بر اثر عوامل جوی و موجودات زنده، در سنگ اولیه واقع در سطحی ترین قسمت پوسته زمین، تغییراتی به وجود می آید و ماده جدیدی به صورت خاک فراهم می شود. قرآن کریم در سوره مبارکه رعد/۴ به یک سلسله نکات جالب زمین شناسی و گیاهشناسی که هر کدام نشانه نظام حساب شده آفرینش است اشاره کرده و می فرماید: "وفی الأرض قطع متجاورات در زمین قطعات مختلفی وجود دارد که در کنار هم و در همسایگی یکدیگرند" از ظاهر آیه چنین به دست می آید که این قطعه های خاکی اگر چه در همسایگی هم قرار داشته و به هم چسبیده اند، لیکن یکنواخت نیستند و آثار یکسانی ندارند. این قطعه ها برخی شور و برخی شیرین، برخی نرم و برخی سفت و ... هستند و از همه آن ها آثار و برکات گوناگون و متنوعی بر می آید، از خاک شور برخی از گیاهان سر برمی آورند (۱۳؛ ۱۴؛ ۱۵) و زمینه حیات گروهی از حیوانات و پرندگان پدید می آید و از خاک شیرین نیز گروهی دیگر. و همه ی خاک ها - هر کدام به گونه ای - می توانند نیازهای آدمی را فراهم کنند، برای اینکه خاک محل رویش و بالندگی و تکوین معادن و برآورنده انواع دیگر نیازهای انسان از قبیل مصالح ساختمانی و است.

صاحب تفسیر نمونه می نویسد: با اینکه این قطعات همه با یکدیگر متصل و مربوطند، هر کدام ساختمان و استعدادی مخصوص به خود دارند، بعضی محکم، بعضی نرم، بعضی شور، بعضی شیرین و هر کدام استعداد برای پرورش نوع خاصی از گیاهان و درختان میوه وزراعت را دارد، چرا که نیازهای انسان و جانداران زمینی بسیار زیاد و متفاوت است، گویی هر قطعه از زمین مأموریت برآوردن یکی از این نیازها را دارد، و اگر همه یکنواخت بودند، و یا استعدادهای به صورت صحیحی در میان قطعات زمین تقسیم نشده بود، انسان گرفتار چه کمبودهایی از نظر موادغذایی و دارویی و سایر نیازمندی ها می شد، اما با تقسیم حساب شده این مأموریت و بخشیدن استعداد پرورش آن به قطعات مختلف زمین همه این نیازمندیها به طور کامل برطرف می گردد. دیگر اینکه در همین زمین باغها و درختانی وجود دارد از انواع انگورو زراعتها و نخلها و عجب این که این درختان و انواع مختلف آنها، گاهی از یک پایه و ساقه می رویند و گاه از پایه های مختلف. جالب اینکه گاه می شود که هر یک از این شاخه ها، نوع خاصی از میوه را تحویل می دهد، ممکن است این جمله اشاره به مساله استعداد درختان برای پیوند باشد که گاه بریک پایه چند پیوند مختلف می زنند و هر کدام از این پیوندها رشد کرده و نوع خاصی از میوه رابه ما تحویل می دهد، خاک یکی، و ریشه و ساقه یکی، امامیوه و محصولش مختلف و متفاوت است! حتی بسیار دیده ایم که در یک درخت یا در یک شاخه، میوه هایی از یک جنس وجود دارد که طعم هاورنگهای متفاوت دارند، و در جهان گلها بسیار دیده شده است که یک بوته گل حتی یک شاخه گلهایی به رنگهای کاملاً مختلف عرضه می کند. این چه آزمایشگاه و لابراتوار اسرار آمیزی در شاخه درختان به کار گذارده شده است که از مواد کاملاً یکسان، ترکیبات کاملاً

مختلف تولید می کند که هر یک بخشی از نیازمندی انسان را برطرف می سازد. (۱۶) به عبارت دیگر می توان گفت که در پشت پرده نظام با شکوه طبیعت، مدبر و مدیری وجود دارد که طبیعت و ذات همه چیز در برابر او خاضع اند و او هرگونه بخواهد آن ها را به جریان می اندازد. دلیل این نکته آن است که قطعه های زمین به هم چسبیده یا اینکه خاک آن ها طبیعت یکسانی دارد و در کنار هم قرار گرفته است، در آن تاکستان ها و باغ ها با انواع انگورهای مختلف می روید. قرآن از آن رو از بین آن همه میوه، انگور را انتخاب کرده است که انژور در زمره میوه هایی قرار دارد که انواع مختلف و پرشمار آن به لحاظ شکل، رنگ، طعم، اندازه، لطافت و خوبی با یکدیگر تفاوت های گاه عظیم دارند و نیز از همین خاک ها که دارند طبیعت یکسانی هستند انواع دانه های کشاورزی که از جهت های گوناگون اختلاف بسیار با هم دارد، می روید و نیز از همین خاک با طبیعت یکسان درختان خرمایی که از یک ریشه روییده اند و درختانی که هر یک ریشه جداگانه دارند، می روید و همه آن ها از یک آب و خاک تغذیه می شوند. (۱۷؛ ۱۸).

ارتباط خاک و کشاورزی با توحید و خداشناسی

جهان هستی و هر آنچه در آن است، آینه ای است که قدرت، تدبیر و حکمت خداوند را می توان در آن به وضوح مشاهده کرد. کشاورز با دیدن رستاخیز طبیعت به یاد رستاخیز آخرت افتاده و ایمان و اعتقادش به معاد راسخ تر میشود. کشاورزان که انتظار باران و رسیدن محصول درس صبر و پایداری را به آنها تعلیم می دهد، از دانه ای که پس از جوانه زدن با شکافتن زمین سخت، بیرون می آید، درس مقاومت می آموزند. اگر انسان با چشم بصیرت و با فطرتی پاک به طبیعت بنگرد اعتقادش به خدا تقویت و ایمانش بیشتر می شود. خداوند متعال در قرآن کریم در سوره مبارکه روم ۱۳/ در این مورد می فرماید: "یخرج الحی بین المیت ویخرج المیت من الحی ویحی الأرض بعد موتها وکذلک تخرجون؛ زنده را از مرده بیرون آرد و مرده را از زنده. و زمین را پس از مردنش زنده می سازد و شمانیز اینچنین از گورها بیرون شوید." یعنی "صحنه معاد" و "صحنه پایان دنیا" که یکی خروج "حی از میت" است و دیگری "میت از حی" مرتبا در برابر چشم شما تکرار می شود، بنابراین چه جای تعجب که در پایان جهان همه موجودات زنده بمیرند و در رستاخیز همه انسانها به زندگی جدیدی بازگردند؟! اما خروج حی از میت" در مورد زمینهای مرده که بارهادر قرآن برای مساله معاد روی آن تکیه شده، برای همه روشن است که در فصل زمستان زمین به صورت مرده در می آید، نه گیاهی از آن می روید، نه گلی می خندد، و نه شکوفه ای می شکفتد، اما در فصل بهار با تعادل هوا و فرو ریختن قطرات حیاتبخش بارانجنیش در زمین پیدا می شود، همه جاگیاهان می رویند، گلهامی خندند و شکوفه هابر شاخها آشکار می شوند، و این صحنه معاداست که در این جهان می بینیم. آنچه برای مامحسوس و کاملاً قابل لمس و درک است این است که موجودات مرده دائماً جزءاندام موجودات زنده می شوند و لباس حیات در تن می پوشانند، آب و غذایی که ما می خوریم موجود زنده ای نیست، اما جزء بدن ما که شد تبدیل به یک موجود زنده می شود، و سلولهای تازه ای بر سلولهای بدن ما افزوده می گردد چنان که طفل شیر خوار از همین راه به جوان نیرومند قوی پیکری تبدیل می گردد.(۱۶)

نتیجه گیری

خاک در قرآن کریم از اهمیت بالایی برخوردار است و در آیات بسیاری از قرآن کریم، از خاک با واژه های مختلفی یاد شده است. خاک محل رشد گیاهان و تأمین مواد غذایی مورد نیاز انسان برای زندگی است. همچنین انسان از خاک آفریده شده و پس از مرگ به آن بازخواهد گشت. همین مسئله نشان دهنده ای اهمیت بالای خاک در زندگی انسان بوده و قرآن نیز به خوبی آن را مورد بحث قرار داده است. کشاورزی و خاک، هدیه ای است از سوی زمین به انسان تا به وسیله آن بشر قدرت زندگی داشته باشد و بتواند به کمال مطلوب برسد. این برداشت حاصل میشود که کشاورزی بهترین ثروت خدادای است که میتواند مایه عزت و شکوفایی جامعه شود و زیباترین راه برای خدمت به خلق، شغلی مقدس برای انبیاء الهی بوده و رابطه خاک و آب و زمین و رویش گیاهان و تأمل در آن ها انسان ها را به قدرت، علم و حکمت الهی رهنمون می سازد. لذا بر انسان ضرورت دارد که به خوبی از این نعمت و لطف خداوند استفاده نماید تا شاهد جامعه ای آباد و شکوفا باشیم.

منابع

۱. امامی خلیل آبادی، م. ۱۳۸۴. خاک از دیدگاه قرآن. نهمین کنگره علوم خاک ایران، تهران، مرکز تحقیقات حفاظت خاک و آبخیزداری کشور.
۲. ابراهیم، ۱۳۹۱. وبگاه حوزه
۳. آینه بند، ۱۳۹۳. قرآن و دانش کشاورزی (تالیف)، انتشارات دانشگاه شهید چمران اهواز.
۴. قرآن کریم
۵. کردوانی، پرویز. ۱۳۸۷. جغرافیای خاکها، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۶. مصباح یزدی، محمد تقی، خداشناسی، کیهان شناسی و انسان شناسی، ۱۳۸۸ قم: انتشارات موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.
۷. وبگاه جام نیوز، ۱۳۹۱.
۸. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۷۲. تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم،
۹. حر عاملی، حر عاملی محمد بن حسن بن علی، وسائل الشیعه، ۱۴۰۹. قم: موسسه آل البيت.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ۱۳۶۵. تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.
۱۱. البغدادی، الخطیب، تاریخ بغداد، بیروت لبنان: دار الکتب العلمیه، بی تا
۱۲. طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الاحکام، ۱۳۶۵. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۳. شبر، سید عباله، تفسیر القرآن الکریم، ۱۴۱۲. بیروت: دار البلاغه للطباعه و النشر.
۱۴. آلوسی، محمود، روح المعانی فی التفسیر القرآن العظیم، ۱۴۱۵. بیوت: دار الکتب العلمیه، اول.
۱۵. ابن هائم، احمد بن محمد، التبیان فی التفسیر غریب القرآن، ۱۴۲۳. بیروت: دار الغرب الاسلامی.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۷. هاشمی رفسنجانی، اکبر، تفسیر راهنما، ۱۳۸۶. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۸. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ۱۴۱۷. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم.